

Marca Hispànica

La Catalunya Carolingia (759-987)

Proposta didàctica i
orientacions per al treball educatiu de
l'exposició al Museu Palau Mercader.
Cornellà de Llobregat

Ajuntament de
Cornellà de Llobregat

Museu Palau
Mercader

Diputació
Barcelona

molècula
Entesa de l'arquitectura
en múltiples

GRUP DE RECERCA
DIDPATRI
DIDÀCTICA
I PATRIMONI
UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Marca Hispànica

La Catalunya Carolingia (759-987)

Proposta didàctica i
orientacions per al treball educatiu de
l'exposició al Museu Palau Mercader.
Cornellà de Llobregat

Una exposició de:
Victor Hurtado
Molècula
DIDPATRI

Amb la col·laboració de:
Editorial Dalmau

Proposta didàctica:
Isabel Boj. DIDPATRI

Una iniciativa de:
Museu Palau Mercader
Ajuntament de Cornellà

Amb el suport de:
Diputació de Barcelona
Febrer 2021

Índex

.....	2
Índex.....	3
Justificació.....	4
Presentació.....	5
Què cal saber abans de fer l'activitat?.....	6
Competències bàsiques.....	6
Objectius.....	7
Continguts.....	7
Conceptes que tracta l'adaptació didàctica.....	7
Activitats d'aprenentatge.....	8
1. Abans de visitar l'exposició.....	8
2. A l'exposició.....	8
3. Tornada al centre després de visitar l'exposició.....	8
Metodologia de treball.....	9
Nivells educatius.....	9
Temps i necessitats.....	9
Textos de l'exposició.....	10

Marca Hispànica.

La Catalunya Carolíngia (759-987)

Justificació

A causa de la situació de pandèmia que vivim, no ha estat possible oferir visites guiades a l'exposició, és per això que aquest dossier vol ser una guia pels docents que vulguin preparar la visita amb l'alumnat.

La proposta té dues parts, la que va adreçada als professorat, que estableix els objectius didàctics de la visita i la dinàmica que cal seguir amb l'alumnat perquè sigui autònom. La metodologia es basa en el treball en grups amb la finalitat de prendre els textos i la informació gràfica de l'exposició com a fonts d'informació secundàries per dur a terme una recerca col·lectiva.

La segona part és el quadern de l'alumnat pensat per a la participació en grups, amb preguntes que els situaran en el temps i en l'espai, fent especial èmfasi en aquelles temàtiques que poden tenir més significat per al nivell de continguts i els interessos dels nivells d'ESO.

Marca Hispànica.

La Catalunya Carolíngia (759-987)

Presentació

L'exposició té la finalitat de donar a conèixer i actualitzar els coneixements adquirits en els darrers anys per la recerca històrica. L'exposició està comissariada pel Dr. Víctor Hurtado que junt amb el Dr. Jordi Bolòs han estat cartografiant tota la documentació corresponent al període 795-987, tasca que ha premès precisar i redefinir el terme Marca Hispànica. Com veurem al llarg del recorregut, la Marca Hispànica no era un terme d'ús polític, sinó merament geogràfic que es referia a la frontera sud de l'Imperi Carolingi amb la península Ibèrica. L'estudi cartogràfic ha permès la reconstrucció de la història dels comtats que comprenien la Marca Hispànica, des d'abans de la seva existència, a l'inici de la conquesta àrab, i el seu establiment i desenvolupament en el context de l'Europa Medieval.

L'exposició abasta un ventall d'aspectes que permeten aprofundir en la història, alhora que aporten dades concretes sobre el paper que van jugar els comtats en la defensa de la frontera, les relacions tant amb l'imperi carolingi com amb Al-Àndalus, i les relacions que es van establir entre ells fins a assolir la unitat territorial. Al mateix temps, ens permet comprendre com la inestabilitat del territori i la seva defensa va afectar la vida dels pobladors d'aquell temps i les relacions que s'establiren entre el poder comtal i la resta de la ciutadania.

La present proposta didàctica pretén situar l'alumnat en el temps i en l'espai de la Marca Hispànica i posar-los en la pell dels seus protagonistes a través de la recerca de dades a la mateixa exposició i dels vídeos i altres materials penjats al web www.didpatri.cat/marca-hispanica-cornella així com de l'aplicació de criteris científics com a estratègia metodològica per adquirir coneixement.

És per això que proposem una activitat en grups, cadascun dels quals aprofundirà en un aspecte dels que tracta l'exposició, per comprovar com els fets històrics van afectar la vida quotidiana i específicament el que comportava viure en un territori en constant guerra.

L'aprofundiment en les formes de vida ens permetrà al mateix temps comprendre com era la societat de l'alta edat mitjana i les relacions que s'establiren entre els diferents

estaments que acabaren donant lloc al període feudal, tan important i característic de l'etapa històrica posterior.

Què cal saber abans de fer l'activitat?

No és indispensable, però sí recomanable que l'alumnat hagi sentit a parlar de:

- Ubicació temporal de l'edat mitjana.
- Haver vist en un plànol les diferents marques de l'Imperi Carolingi.
- Tenir idea de l'abast de la conquesta àrab.

Competències bàsiques

Conviure i habitar el món

- Analitzar i valorar diferents realitats.
- Percebre, comprendre i interpretar l'espai.
- Desenvolupar un pensament crític.
- Respectar i assumir la diversitat cultural.
- Participar en una activitat col·lectiva.

Competències comunicatives

- Elaborar un discurs propi.
- Descodificar i utilitzar llenguatges diferents per comprendre la realitat.
- Utilitzar vocabulari adequadament.
- Desenvolupar una actitud activa.

Competències metodològiques

- Buscar, obtenir, organitzar i interpretar informació.
- Distingir entre informacions rellevants i anecdòtiques.
- Contrastar informacions a partir de materials diversos.
- Plantejar-se preguntes per desenvolupar un pensament complex i crític.
- Desenvolupar estratègies en la resolució de problemes.

Competències personals

- Posar-se en contacte amb coneixements variats per tal de replantejar idees prèvies.
- Prendre decisions a partir de la reflexió.
- Contribuir a configurar la pròpia identitat personal social i cultural amb els referents culturals i històrics disponibles del seu entorn.

Objectius

- Fer un treball de descoberta per grups a partir de les dades que aporta l'exposició.
- Indagar sobre l'abast de la conquesta àrab.
- Conèixer el significat del terme Marca Hispànica i els seus límits territorials.
- Descobrir la importància de l'Imperi Carolingi.
- Investigar la figura del comte Guifré el Pilós i la seva dinastia.
- Identificar els diferents comtats catalans.
- Treure conclusions sobre les funcions del comte.
- Assenyalar els diferents rius que esdevenen frontera.
- Aprofundir els vincles entre els monestirs i l'art preromànic.
- Comparar les figures del pagès aloer i l'aristocràcia territorial feudal.

Continguts

- Organització de diferents grups de treball.
- Lectura de textos de l'exposició.
- Anàlisi de mapes i d'imatges.
- Recerca a través dels textos de l'exposició.
- Desenvolupament del treball cooperatiu en grups.
- Resolució de reptes que planteja el quadern de treball.
- Aplicació de conceptes bàsics sobre la història medieval catalana.
- Exposició de conclusions.

Conceptes que tracta l'adaptació didàctica

- La situació cronològica dels fets
- Els límits territorials de la Marca Hispànica
- La conquesta àrab
- Els protagonistes: omeies, carolingis i catalans
- Els tres exèrcits principals

- El control del territori, Guifré el Pilós
- Els comtats de la Marca Hispànica
- Terra de frontera, els castells
- El paper dels monestirs
- El preromànic
- Els pagesos aloers
- Els nobles
- Les principals activitats econòmiques
- Les proves, objectes singulars del passat medieval

Activitats d'aprenentatge

1. Abans de visitar l'exposició

- Lliurament del quadern de treball a l'alumnat.
- Sessió introductòria en la qual a partir dels vídeos de l'exposició que trobareu en el web www.didpatri.cat/marca-hispanica-cornella, l'alumnat es podrà familiaritzar amb els continguts de l'exposició.
- Els vídeos a visualitzar en aquesta primera presa de contacte són:
 - Vídeo 1. Presentació
 - Vídeo 2. Què és la Marca Hispànica?
 - Vídeo 3. La conquesta musulmana.
- Un cop visualitzats els vídeos, l'alumnat completarà les pàgines 2 i 3 del quadern de treball. Aquest pot ser un treball en grup o bé individual a criteri del professorat.

2. A l'exposició

- En arribar a l'exposició l'alumnat s'organitzarà en quatre grups de treball. Cada grup assumirà el repte de respondre les preguntes del quadern que li pertocquen.

Grup 1 – pàgines 4-5-6

Grup 2 – pàgines 7-8-9

Grup 3 – pàgines 10-11-12

Grup 4 – 13-14-15

3. Tornada al centre després de visitar l'exposició

- Cada grup, per ordre de numeració exposa les conclusions del que han après als companys.

- Els companys fan preguntes si no han entès alguna cosa i completen el quadern de treball.

Metodologia de treball

Les preguntes que conté el quadern s'han de respondre consultant els plafons de l'exposició. Per tant, el que es proposa és un treball que pren els textos i les imatges que aporta l'exposició com a fonts d'informació secundària. El tipus de preguntes tenen la finalitat que l'alumnat busqui les respostes en els textos i les imatges i també que arribin a les seves pròpies conclusions. En aquest sentit, no són preguntes que conduixin a una resposta, sinó que el que es vol és que interpretin les dades que aporta l'exposició.

Atès que el quadern està plantejat a partir d'activitats de recerca d'informació i que cada grup investigarà només la seva temàtica, serà d'especial rellevància que cada grup exposi les conclusions a les quals ha arribat.

Nivells educatius

Educació Secundària Obligatoria

Temps i necessitats

Temps de treball a l'aula per a preparar la visita a l'exposició i respondre les preguntes del quadern que situen l'alumnat en el temps i en l'espai: 1 hora.

Temps previst de visita a l'exposició: 1 hora.

Temps destinat a les conclusions: 1 hora.

Textos de l'exposició

Marca hispànica

La confrontació, al llarg de més de dos segles, entre l'Imperi romà d'Orient i el de la Pèrsia sassànida va afavorir sens dubte el naixement i l'expansió posterior dels pobles de la península aràbiga i, amb ells, el d'una nova religió: l'Islam.

En no pas més de vint anys, practicant la jihad o guerra santa, els seus seguidors surten d'Àrabia i, davant d'un Imperi bizantí impotent, ocupen Palestina, Síria i Egipte. En successives i ràpides campanyes, conquereixen Mesopotàmia, Mèdia i la major part de l'Imperi sassànida. L'avanç continua i en pocs anys ocupen per occident tot el nord d'Àfrica, la península Ibèrica i la meitat de la Gàl·lia, al mateix temps que per orient s'expandeixen pel Khorasan i el Sind i arriben fins a la vall de l'Indus. En els primers decennis del segle VIII, poc abans de la fi del califat omeia de Damasc, els musulmans són al cor d'Europa i a les portes de l'Índia i la Xina.

La coronació de Carlemany a Roma l'any 800 com a emperador dels francs és adoptada com la data d'inici de l'imperi carolingi, encara que la formació del gran regne franc és anterior: de l'època dels monarques merovingis i, sobretot, de les conquestes dels fundadors de la dinastia carolíngia: Carles Martell i Pipí el Breu, pare de Carlemany.

La Marca Hispànica —o conjunt de comtats carolingis de terres catalanes— és l'origen de la futura Catalunya. A l'inici del segle IX, l'ofensiva dels exèrcits francs no aconsegueixen arribar al límit de l'Ebre que els comtes de Barcelona trigaran tres-cents cinquanta anys a arribar-hi. Per la banda de ponent, el domini carolingi no assoleix tampoc els grans rius Segre i Cinca i, als Pirineus, amb prou feines controla les altes valls del Pallars i la Ribagorça.

La conquesta musulmana (712-720)

L'expansió àrab per Europa es limità, de fet, al territori del regne visigot. És a dir: a la península Ibèrica i a la Septimània —una estreta llengua costanera al sud de la Gàl·lia—. És significativa la falta de domini musulmà de la cornisa cantàbrica i del Pirineu central, zones sempre resistents al poder visigot. No oblidem que la primera gran derrota dels exèrcits musulmans va ser l'any 720 davant de Tolosa, precisament quan el valí as-Samh intentava per primer cop sortir dels límits de la Septimània.

La conquesta d'un regne dividit

La pugna entre Roderic, duc de la Bètica, i Àkhila, fill del difunt rei Vítiza, per fer-se amb el regne visigot condiciona en bona mesura la conquesta musulmana. Un cop derrotat Roderic prop del riu Guadalete, el 711, el vencedor Tàriq ibn Zil'ad ha de fer front a les pretensions d'Àkhila quan arriba a Toledo. Unes probables negociacions amb la participació de Mussà ibn Nussàin, governador del nord d'Àfrica els anys 712-713, condueixen a la creació d'una zona lliure a la invasió, delimitada, en un principi, a la Septimània i la zona més oriental de la Península.

La invasió de Catalunya

Mussà ibn Nussàin i Tàriq ibn Zil'ad penetren en terres catalanes per la vall de l'Ebre, pacten la submissió de Lleida i posen setge a Tarragona l'any 714. Potser és el valí al-Hurr qui entre el 716 i 718, violentament o per pacte, rendeix Tarragona, Terrassa, Barcelona, Girona i Empúries, i s'atura a l'Albera. El valí as-Samh traspassa el Pirineu per conquerir la Septimània. El 720 cau Narbona i tot el Rosselló passa al poder musulmà.

L'emirat Omeia a la segona meitat del segle VIII

La conquesta, primer, i la implantació de l'emirat, més tard, esborren completament l'estructura territorial de la Hispània visigoda. L'eix de tradició romana, que lligava el nord i el sud de la Península per la via que de Sevilla i Mèrida anava fins a Lleó, queda substituït per un altre que uneix les ciutats del Guadalquivir a les de la vall de l'Ebre,

passant per Toledo i Medinaceli. Les terres catalanes esdevenen llavors la frontera nord de l'islam.

Administrar la conquesta

Després de la conquesta, les terres de l'antic regne visigot queden incloses en la gran estructura política i administrativa centrada a Còrdova i per extensió a Damasc, capital del Califat.

Nouvinguts i conflictes tribals

La conquesta és duta a terme per grups tribals d'àrabs o sarraceni i per forts contingents de berbers o mauri, procedents del Magrib. El repartiment desigual de terres i la pressió fiscal exercida per Còrdova sobre aquestes conquestes es tradueix en un enfrontament obert entre les principals faccions de tots dos col·lectius. L'arribada el 740 de soldats procedents de Síria per sufocar les revoltes complica encara més la composició demogràfica del país.

Un fort poder unificador

Quan el 756 'Abd ar-Rahmàn I arriba com a futur emir a Al-Àndalus es troba amb un mosaic poblacional conflictiu embolicat amb tota mena de pactes que els conqueridors tenen establerts amb les jerarquies tant civils com religioses visigodes. La seva actuació política i militar segueix l'objectiu d'instaurar un emirat omeia a tot Al-Àndalus i, per tant, té com a prioritat cohesionar la població i eliminar les nombroses revoltes locals.

Una frontera inestable (720-798)

La primera acció empresa per Pipí I el Breu, un cop esdevingut rei dels francs, va ser dotar d'una façana mediterrània al seu regne. El 752 va aconseguir que les ciutats de Nimes, Magalona, Agde i Besiers es lliuressin als seus exèrcits. Narbona, assetjada, cau el 759. Un cop arrabassada la Septimània, la frontera superior o at-Tagr al-a'là, formada inicialment pels territoris de la Tarraconense i la Septimània es va situar de l'altre costat de la serralada pirinenca i va convertir aquests territoris en la part més

vulnerable de l'al-Àndalus. No en va, Carlemany, l'any 778 en la fallida expedició a Saragossa, va intentar fixar la frontera del seu reialme a l'Ebre.

Conquesta aturada

Les conquestes d'Abd ar-Rahmàn al-Gafiqí per terres dels francs acaben a la batalla de Poitiers el 732. La derrota posa fi a l'obtenció de botí i interromp la distribució territorial de les tribus àrabs i berbers que participen en la conquesta.

La Septimània cau en poder franc

La conquesta franca de la plana del Rosselló, i la presa de Narbona el 759 per Pipí el Breu marca l'inici del domini carolingi a les terres catalanes.

Reacció emiral i avanç dels francs

Els emirs cordovesos intervenen els anys 781, 791 i 793 per controlar la conflictivitat d'una frontera que havia esdevingut molt inestable a causa de la proximitat del regne franc. Aprofitant el desconcert, Girona obre les seves portes als exèrcits francs el 785 i la ciutat d'Urgell ho fa el 790.

La conquesta carolíngia (798-813)

El pas de l'Albera pels francs i la pèrdua de les ciutats de Girona i l'Urgell almenen les autoritats emirals, que envien el 793, un exèrcit de càstig comandat per 'Abd al-Màlik ibn Mugít. Aquest cabdill devasta el Gironès, l'Empordà, el Rosselló i, sense trobar resistència, saqueja Narbona. Derrota el comte de Tolosa a les ribes de l'Orbieu i, carregat de botí, torna a al-Àndalus seguint la vall de l'Aude i del Segre, on arrasa de passada la ciutat d'Urgell.

Una conquesta obligada

L'Urgellet, la Cerdanya, la Garrotxa i tot el territori litoral fins a la Tordera resulten insuficients per protegir el regne franc. L'algarada musulmana d'Abd al-Màlik del 793,

que arriba a les portes de Carcassona, és un avís prou clar per intervenir-hi de forma més contundent i ampliar el domini carolingi en territori musulmà.

Conquesta de Barcelona

Lluís el Pietós, l'any 798 du a terme una campanya de gran abast. La iniciativa la pren el mateix any el comte Borrell I d'Urgell-Cerdanya, que estableix forteses a Roda, Cardona i Casserres. L'any 800, un gran exèrcit franc, sota comandament del comte de Girona Rostany, posa setge a Barcelona, però les fortes muralles permeten que la ciutat no capituli fins al 801.

Intents frustrats per arribar a l'Ebre

Conscients de la fragilitat de la conquesta, Lluís el Pietós intenta estendre el domini fins a l'Ebre i assetja sense resultat positiu la ciutat de Tortosa els anys 804/806, 808 i 809.

Una frontera fixada

La frontera queda, doncs, fixada a la línia Llobregat-Cardener-Montsec, revalidant el vell límit —mig climàtic, mig orogràfic— que havia condicionat l'expansió d'altres pobles i cultures al llarg del temps i que marca tan profundament la història del nostre país.

El domini carolingi als comtats catalano-septimans

La primera menció documentada de Marca Hispànica apareix l'any 821 en els Annals Reials de la monarquia carolíngia. És una denominació de caràcter geogràfic —sense valor jurídic o polític— relacionada amb un conjunt de comtats i territoris o pagi situats al sud dels Pirineus. Vers el 850 el vocable desapareix i és substituït pels de Marca de la Gòtia, Regne de Gòtia o simplement Hispània, sempre sense vinculació jurídica, atès que mai no va existir un marquesat únic que aglutinés tots els comtats catalans.

Uns sobirans llunyans

Arran de la conquesta, els comtats de la Marca resten units al regne d'Aquitània, amb capital a Tolosa de Llenguadoc. Mort Carlemany i dissolt aquest regne el 817, tots els comtats queden vinculats a l'imperi i la capitalitat es trasllada a ciutats del nord de la Gàl·lia. Després del tractat de Verdun el 843, totes les terres catalanes sota domini franc passen a dependre del regne de la Francia Occidentalis.

Revoltes internes preparen el camí

Per guanyar-se el país, els conqueridors col·loquen comtes oriünds farcits de tradició visigoda com Berà I a Barcelona, Rostany a Girona o Borrell a Urgell. Però una frontera vulnerable que afavoreix el pacte amb els antics dominadors musulmans com la revolta d'Aissó a la plana de Vic el 826-827, obliguen els monarques carolingis a nomenar com a comtes membres de l'aristocràcia franca.

L'ascens d'una família fidel

Sunifred I, comte d'Urgell-Cerdanya, originari del Conflent, rep el govern de bona part dels comtats del litoral i de Septimània entre el 844 i el 848. Anys més tard, el seu fill Guifré el Pelós esdevé el comte principal de la Marca Hispànica.

Guifré el Pelós i la unitat comtal (870-897)

La fidelitat al llinatge reial legítim, l'acumulació de dignitats i la tendència a la unificació de comtats converteixen la família de Guifré I el Pelós en un poder hegemònic a tot el territori. Amb sòlids lligams de parentiu als comtats d'Empúries i Rosselló, tan sols els comtes de Pallars i Ribagorça —descendents de Ramon I, un comte probablement d'origen occità— no formen part d'aquesta família.

Una dinastia pirinenca

Guifré el Pelós rep el 870 els comtats que havien estat governants pel seu pare trenta anys abans, l'Urgell i la Cerdanya, mentre que el seu germà Miró el Vell rep el pagus de Conflent.

La unificació com a premi a la fidelitat

En les lluites per la successió del rei Carles el Calb, el comte Guifré I es manté al marge de la conspiració de Bernat de Gòtia dels anys 877 i 878 i resta fidel al llinatge reial amb el suport que dóna a Lluís II el Tartamut. Aquest el recompensa amb el govern del comtat de Barcelona i molt probablement també amb el de Girona.

Repoblador de terres centrals

Guifré emprèn l'ocupació de les terres centrals de l'actual Catalunya. En primer lloc, des dels seus comtats d'Urgell i Cerdanya repobla la vall de Lord i el pagus de Berga. Entre 880 i 885, funda els monestirs de Ripoll i Sant Joan de les Abadesses, revitalitza les planes d'Osona i del Bages amb nous pobladors i restaura la seu de Vic (886).

Organització familiar del territori

Un cop agrupats els comtats pirinencs amb els del litoral, Guifré I redistribueix el poder. El seu germà Miró I governa el Conflent, el Rosselló i el Vallespir des del 878. A Girona, el comte intrús Deià I es resisteix a lliurar el govern del comtat fins al 890 o 894, a la seva mort, però no pot impedir la segregació del pagus de Besalú i la creació d'un nou comtat, que Guifré I cedeix al seu germà Radulf vers els anys 878/890.

Els Banú Qassí a la vall de l'Ebre

Els Banú Qassí, descendents d'un cabdill visigot de nom Cassius i originaris de les ribes de l'Ebre entre Borja i Calahorra, es converteixen al llarg del segle IX en senyors indiscutibles de la Frontera Superior d'al-Àndalus.

Tercer rei d'Espanya

Un membre destacat de la família, Mussà ibn Fortún ibn Qassí es rebel·la contra Còrdova el 842 i pateix ofensives emirals pràcticament cada any fins al 850. Venç els cristians a Albelda el 850 i inaugura un període de domini absolut a la vall mitjana de l'Ebre. Nomenat valí de la Frontera Superior el 852, estén la seva influència fins a Lleida i Tortosa, però el 859 és derrotat a Clavijo pel rei d'Astúries.

Dislocació

Els seus fills es divideixen el domini i, en conflicte permanent amb les autoritats cordoveses, aconsegueixen prendre Saragossa a l'emir el 872. Aquest passa a ajudar els clans de la vall de l'Ebre contraris al poder dels Banú Qassí i hi envia expedicions entre el 878 i el 884, any en què recuperen Saragossa. Sense la capital i partit en dos, el domini dels Banú Qassí entra en decadència.

Els fills del Pelós i el naixement de les cases comtals (897-947)

Els dominis de les cases comtals, formades per l'herència de Guifré I el Pelós, segueixen criteris marcats pel territori. El conjunt Barcelona-Girona-Osona —amb les naixents marques manresana i penedesenca— respon a la necessitat d'oferir d'una unitat política i demogràfica per fer front a la llarga frontera. El comtat d'Urgell eixampla la seva marca amb l'expansió cap a la conca de Tremp o seguint el Cardener i el Solsonès. La casa Cerdanya-Besalú aconsegueix al llarg del segle X una certa unitat, que li permet estendre's cap a terres occitanes.

Una herència ben repartida

A la mort de Guifré el Pelós, el 897, els seus fills es reparteixen el govern dels comtats. Guifré II Borrell es fa càrrec del conjunt Barcelona-Girona-Osona-Manresa; Miró II, del comtat de Cerdanya, amb els pagi de Berga i de Conflent i Besalú, i Sunifred, del comtat d'Urgell. El 911, la mort de Guifré II Borrell sense descendents masculins permet al seu germà Sunyer I convertir-se en comte de Barcelona-Girona-Osona.

Ràtzies musulmanes

El comtat de Pallars-Ribagorça és assaltat per algarades musulmanes del 904 al 909 i el de Barcelona els anys 911/912 i 914. Entre les inevitables reaccions cristianes que comporten, cal destacar la campanya del comte Sunyer a terres valencianes del 936/937. És en aquests anys que el litoral esdevé també frontera i pateix expedicions marítimes andalusines els anys 935 i 940.

Camí cap a la independència (947-992)

La força del califat de Còrdova coincideix amb la debilitat del regne de França. Els monarques carolingis, embolicats en lluites dinàstiques, afeblits per raids viikings, es desentenen dels comtats de la Marca Hispànica. L'obertura cap a altres horitzons es fa necessària i els comtes catalans s'apropen a Còrdova a la recerca d'un nou equilibri peninsular. Al mateix temps, bisbes, abats i algun d'aquests comtes viatgen a la cort papal a la recerca de la confirmació de béns, però també amb el propòsit d'amortir un excessiu domini de la metròpoli de Narbona.

Expansió territorial

L'empenta conqueridora es reprèn amb força el segon quart del segle X. El comtat de Barcelona es desbordà per la Segarra al nord i, pel sud, arribà al Gaià. Per la seva banda, el comtat d'Urgell, tot creuant el Llobregós, s'endinsa en l'ampli territori de l'alta Segarra sense gaires barreres naturals.

Una unió molt profitosa: Barcelona-Urgell

La unió de Barcelona i Urgell reproduceix, en part, la unitat perduda ran la mort del comte Guifré I el Pilós. L'extensió del domini i el valor estratègic d'una llarga frontera amb al-Àndalus fan del comte de Barcelona-Urgell el senyor més important de la Marca.

Les ràtzies amirites i la independència

A finals de segle, les expedicions d'Almanson afecten els comtats catalans, que no reben cap ajut de la monarquia franca —ocupada en un canvi de dinastia— i resisteixen en solitari l'escomesa amirita. L'any 985, les muralles de Barcelona no eviten el saqueig dels exèrcits d'Almanson. L'actitud dels comtes barcelonins envers els seus monarques francesos fa un gir.

Ramon Borrell I, un món que comença (992-1018)

Els capets prenen així el relleu dels carolingis i són acceptats en bona part del regne. Tanmateix, els comtes de la marca, tot i la fidelitat al llinatge de Carlemany, admeten la nova dinastia encara que no hi mostren una total adhesió. Els comtats de Barcelona i d'Urgell —separats un altre cop— inauguren, aquests primers decennis del segle XI, una etapa enfront d'un califat en descomposició. A més a més, es consolida la separació dels comtats de Pallars i de Ribagorça, mentre que els comtes de Cerdanya-Besalú s'expandeixen decididament per terres transpirinenques.

Violentes relacions amb el califat

Des de l'any 992, Almanson dirigeix les ràtzies cap a Castella i Lleó, però el 999 torna a atacar els comtats catalans i devasta la frontera del Pallars, l'Urgell i arriba fins a Manresa. El 1003 canvien les tornes i són el comte de Barcelona i el d'Urgell els que menen una ràtzia fins a Albesa, a la rodalia de Lleida. En una ràpida i violenta reacció, el fill d'Almansur, 'Abd al-Màlik al-Mudàffar, entra per Calaf a la conca d'Òdena fins a Castellolí. El 1006 una nova ràtzia és aturada als voltants de Torà.

Expedicions a Andalusia

L'any 1010 els comtes Ermengol d'Urgell i Ramon Borrell I de Barcelona pacten amb clans d'Al-Àndalus en lluita pel poder califal i, després de creuar tota la Península, prenen Còrdova i la saquegen. Vuit anys més tard, una altra expedició del comte de Barcelona, en connivència també amb faccions musulmanes rebels, arriba fins a Granada.

Una nova frontera

Durant els darrers anys del segle X s'aprecia un increment de la repoblació per les valls del Segre, l'Anoia i el Gaià. Després d'una curta interrupció durant les algarades amirites segueix un decidit avanç per l'Alta Segarra i la riba dreta del Gaià.

Repoblació, riquesa agrària i moviments econòmics

Comtes, bisbes i abats fomenten la repoblació per famílies de camperols perquè conreïn i artiguin terres abandonades. El sistema colonitzador es basa en l'aprisió (dret del primer ocupant) d'unes terres donades als repobladors en plena propietat. La petita explotació pagesa jurídicament lliure (o alou) es converteix en el fonament de l'estructura productiva.

Increment de la superfície conreada i creixement demogràfic

El sègol, l'ordi o el blat, combinats amb faves o guixes, continuen formant la dieta de la pagesia, però en el paisatge agrícola augmenta la presència d'arbres fruiters, d'oliveres i de vinya. Els molins fariners, que apareixen a totes les rieres i rierols, indiquen clarament un fort increment de la població.

Vies de comunicació i mercats

En aquesta època es fixa la xarxa viària del país. Les grans vies segueixen el traçat romà, però es consoliden una munió de camins i senders per comunicar vil·les, vilars i parròquies. A les cruïlles, s'hi desenvolupen petits poblats amb senzills centres artesanals per proveir la rodalia d'eines i teixits i també mercats rurals, generalment de periodicitat setmanal.

Una tímida concentració urbana

L'increment de l'activitat comercial és una de les causes principals de l'engrandiment de les capitals comtals i de les seus episcopals. S'hi creen nous barris o ravalers que urbanitzen l'espai a l'interior de les muralles.

La moneda

El sistema monetari de les terres catalanes segueix els dos patrons presents a la zona. Els comtats de la Marca adopten —com és natural— el sistema monetari carolingi basat en l'argent (1 lliura=20 sous=240 diners). En canvi, a Lleida i Tortosa regeix la moneda d'or andalusina (el mancús o dinar).

Una societat en transformació

En ple procés repoblador, les naixents aristocràcies laiques i eclesiàstiques participen i protegeixen l'expansió colonitzadora, amb l'objectiu d'absorbir tothora el màxim de poder territorial possible. Paral·lelament, la força dels veguers (o agents comtals) s'intensifica, sobretot en les zones de marca o de frontera, on el perill de ràtzies musulmanes fa més necessari l'establiment de castells. A finals del segle X, els principals vescomtes i molts veguers adjunten castra o castells concedits pel comte a grans dominis personals bastits en detriment molts cops dels pagesos aloers. Aquest és l'origen de la noblesa territorial catalana.

El govern d'una pagesia lliure

Una societat formada per pagesos aloers genera tot un seguit de mecanismes de control per part d'uns quants membres d'una aristocràcia territorial en formació. Aquests darrers, anomenats maiors, depenen directament del poder comtal a través de vincles de fidelitat personal i formen el grup de veguers. Actuen sempre per delegació del comte i reben, en compensació, terres i beneficis. És el feu —terra de feu, sinònim de fisc—, que, com l'alou, es pot vendre, donar o fins i tot heretar.

L'encastellament

El feu queda aparellat a la funció pública. El veguer duu a terme la recaptació de rendes agràries, el control de la justícia i sobretot la protecció de la població. L'exercici d'aquestes obligacions es materialitza dins d'un territori ben delimitat anomenat castrum o castell. La construcció d'una fortalesa o castellum en molts casos és posterior.

De camí cap al gran domini

La petita propietat de pagesos aloers passa, per actes de compravenda o de donacions, a mans de terratinents laics o eclesiàstics i es creen grans dominis territorials.

Neix una nova església

El fet que la conquesta franca s'aturés al Llobregat i la consegüent impossibilitat de restaurar la seu arquebisbal de Tarragona, van fer de Narbona la seu metropolitana dels bisbats catalans. Una mateixa jerarquia eclesiàstica i un mateix ritual i dogma eliminen qualsevol herència visigoda, i creen lligams molt forts entre les esglésies d'una banda i altra dels Pirineus. Aquesta subjecció a la metròpoli narbonesa no tanca les portes de Roma als bisbes catalans que obtenen butlles per a les seves seus.

De la parròquia al bisbat

La parròquia assistida per un clergue forma la base d'una estructura jeràrquica que, passant per preveres, ardiaques, arxiprestes, bisbes i arquebisbes, depèn directament de la monarquia carolíngia. L'autonomia de gestió i sobretot de recursos caracteritza tot el sistema.

A la recerca d'un arquebisbat propi

L'allunyament progressiu de la monarquia carolíngia afecta l'estructura eclesiàstica de les terres perifèriques del regne. Així Esclua, un bisbe d'Urgell intrús, intenta separar-se de Narbona el 887. Més tard, el bisbe Ató de Vic viatja a Roma per aconseguir del Papa la dignitat arquebisbal.

El bisbe i les concessions reials

Els bisbes són garants de la disciplina eclesiàstica dins de les seves diòcesis i disposen d'un patrimoni territorial adquirit per donacions, compres o concessions reials que els equipara amb els grans magnats del regne. Per controlar tot aquest poder, els comtes tenen la facultat d'intervenir en la investidura dels bisbes. És més, els comtats que no tenen seu episcopal intenten aconseguir-ne una de pròpia.

Monestirs i canòniques

El monaquisme visigòtic, basat en normes que van de l'eremitisme més radical a la creació de comunitats cenobítiques, és anul·lat per la conquesta carolíngia, que imposa la regla benedictina com a única regla monàstica en tot l'imperi. Però el canvi és lent i a les valls pirinenques sobreviuen fins a principi del segle IX petits cenobis de tradició visigòtica.

Monjos repobladors

La gran majoria de monestirs són fundats per la iniciativa de petits grups de monjos amb la voluntat de compartir una vida religiosa amb el treball del camp. Agrupats al voltant d'un empenedor o vir religiós, aquests primers monestirs se situen en terres ermes, prop d'aiguamolls o en zones de difícil accés, de manera que participen en la gran obra repobladora del país.

Monestirs independents

La principal preocupació d'aquestes comunitats és aconseguir dels monarques preceptes d'immunitat i de confirmació de béns i rendes. Depenen del bisbe de la seva diòcesi, però sobretot resten sota la tutela dels comtes com a representants del rei.

Canòniques catedralícies

El clergat de les catedrals forma una comunitat autònoma regida per la regla canonical aquisgranesa promulgada per tot l'imperi l'any 816. De caràcter urbà, aquesta comunitat s'ocupa dels serveis de culte de la catedral i col·labora en l'administració de les diòcesis.

Renaixement cultural i art preromànic

És en les manifestacions culturals on queda palesa la situació fronterera dels comtats catalans entre el món islàmic i el carolingi. El monjo Gerbert d'Orlhac —el futur papa Silvestre II— estudia a Ripoll disciplines científiques vingudes d'Orient i l'ardiaca Sunifred Llobet de Barcelona tradueix tractats àrabs d'astronomia.

Canvi cal·ligràfic

La minúscula carolina substitueix la lletra visigòtica des del final del segle IX en la producció de documents. El canvi d'escriptura influeix en altres expressions de transmissió gràfica (tractats musicals, miniatures de còdex il·lustrats).

Escriptors i biblioteques

La cultura escrita produïda als scriptoria va omplint biblioteques de seus episcopals i grans monestirs de llibres litúrgics, còpies d'autors clàssics, glossaris de grec o de llatí i còdexs científics traduïts de l'àrab o l'hebreu.

Obres de dret i d'història

El dret segueix bàsicament l'antic codi visigot del Liber iudicorum, però lentament i amb influències foranes evoluciona cap a noves fórmules que recollirà el Liber iudicum popularis del jurista Bonsom vers l'any mil. L'interès per divulgar la història fa escriure al bisbe Gotmar de Girona la Crònica dels reis francs, el 939, i segurament al monestir de Cuixà, s'inicia, entre els anys 965 i 985, el Cronicó Rivipullense I.

Una nova arquitectura religiosa

La planta de les esglésies adopta una forma rectangular i se separa la nau del santuari per un arc triomfal ultrapassat. Els paraments abandonen la tàpia i es fan amb pedruscall, amb pedres disposades en filades inclinades com una espina de peix o opus spicatum. Les cobertes són de fusta o volta de canó, també ultrapassada i es construeixen campanars d'espadanya o torres quadrades més amples de baix que de dalt.